

CONCEPTUL DE *COMPORAMENT* ȘI MODALITĂȚILE DE EXPRESIE LINGVISTICĂ A LUI

Elena JUNGHIETU

Universitatea de Stat din Moldova

Conceptul de *comporament* ocupă un loc important printre noțiunile care se referă direct la sfera conceptuală a omului și, implicit, a societății din care acesta face parte. Analiza și studierea conceptului permite identificarea imaginii comportamentale a lumii, în genere, și înțelegerea motivației faptelor și acțiunilor individului, în particular.

Articolul de față prezintă principalele interpretări ale comportamentului prin prisma științelor umanistice și pune în evidență analiza acestui termen din perspectivă lingvistică. De asemenea, conține o trecere în revistă a demersurilor științifice, a definițiilor și punctelor de vedere ale cercetătorilor lingviști care s-au ocupat de această problemă.

Cuvinte-cheie: *concept, comporament uman, caracter social, stereotip comportamental, normă de conduită, normă etică, verbe de comporament, câmp lexical-semantic, nucleu, periferie.*

CONCEPT OF BEHAVIOR AND METHODS OF HIS LINGUISTIC EXPRESSION

The concept of behavior occupies an important place among the concepts that relate directly to the conceptual sphere of man and therefore of society to which it belongs. Analyze and study the concept allows the identification of behavioral image of the world in general, motivation and understanding of the facts and actions of person, in particular.

This article presents the main interpretations of behavior through the humanities and highlights linguistic analysis of this term perspective. It also contains a review of the scientific approaches, definitions and points of view of linguists researchers who have dealt with this problem.

Keywords: *concept, human behavior, social, behavioral stereotype, rules of conduct, ethical norm, behavioral verbs, lexical-semantic field, core, periphery.*

Problema reflectării în limbă a activității de cunoaștere a omului, orientată spre studierea lumii înconjurătoare, i-a preocupat întotdeauna și continuă să-i preocupe pe oamenii de știință. Însă, imaginea lumii obiective reprezentată în conștiința omului (a unui grup de oameni, a unei colectivități sau comunități de oameni), în virtutea particularităților lui individuale sau național-culturale, capătă, inevitabil, un caracter subiectiv, care se fixează cu ajutorul mijloacelor lingvistice într-o entitate numită *concept*.

Introdusă în circuitul științific încă în anii '20 ai secolului trecut [1, p.270], această noțiune cunoaște un adevărat „avânt” în mai multe domenii ale lingvisticii contemporane abia prin anii '80, fiind abordată și aplicată în mod diferit. Însă, cu toate particularitățile de interpretare, manifestate în funcție de perspectiva abordării (psiholingvistică, lingvocognitivă sau lingvoculturologică), se conturează totuși o imagine comună: *conceptul* este o unitate de nivel mental, care reflectă informația despre un obiect sau un fenomen din lumea materială sau ideală, este depozitat în conștiința națională a purtătorilor unei limbi, de regulă, într-o formă verbală, și poate avea un conținut universal sau național-cultural [2, p.17]. Sau, mai concis, așa cum este definit în *Dicționarul științelor limbajului* al lui J.Dubois [3, p.346]: „Se numește *concept* orice reprezentare simbolică, de natură verbală, având o semnificație generală care este valabilă pentru o serie de obiecte concrete cu proprietăți comune”.

Printre conceptele ce se referă direct la sfera de activitate a omului un loc aparte revine celui de *comporament*, a cărui analiză permite a identifica imaginea comportamentală a lumii în genere, a înțelege mai bine motivarea faptelor unui individ și a acțiunilor lui, ceea ce constituie o formă foarte importantă de auto-realizare, nemijlocit legată de calitățile morale, de caracterul și starea lui emoțională etc. Societatea, în scopul conservării și evoluției sale, fixează niște norme de comporament, care se stabilesc pe parcursul istoriei și există sub forma unor legi scrise și nescrise, determinate de condițiile de viață, de tradiții, obiceiuri, valori naționale etc. Omul – ca produs al naturii și al societății – trăiește și activează în cadrul acestor entități, respectând niște reguli și canoane de conviețuire cu semenii săi sau abătându-se de la ele, i.e. asumându-și un anumit comporament.

Conceptul de *comporament* este unul dintre cele mai importante din sfera conceptuală a omului și a societății din care acesta face parte, încadrându-se în spațiul ei cultural, întrucât datorită comportamentului se manifestă

nu doar calitățile personale ale unui individ, dar și valorile morale, culturale ale întregii societăți căreia îi aparține, reprezentările naționale despre normele de conviețuire cu cei din jur. Anume din acest considerent comportamentul omului este supus unei aprecieri sociale din partea comunității (uneori și propriei aprecieri), în care se ține cont de corespunderea lui normelor de drept sau morale fixate în societate.

În afară de aceasta, studierea conceptului de comportament este relevantă și pentru că ea permite a înțelege mai bine motivația faptelor și acțiunilor individului, determinarea lor nu doar de apartenența respectivului individ la o etnie culturală sau alta, dar și de condiția lui socială, de starea materială, situația familială, de relațiile lui cu cei din jur, de inteligența, experiența de viață, de particularitățile caracterului și ale educației, de starea lui fizică sau emoțională într-un moment anume. În acest sens, comportamentul se află în conexiune intimă și interferează cu alte concepte – „Caracterul omului”, „Starea emoțională a omului”, „Relații interpersonale” etc.

În opinia unor savanți, *comportamentul* ar fi „rațional să fie inclus printre conceptele culturii, întrucât el este actual pentru științe ca etica, culturologia, etnografia” [4, p.135], de aceea cercetarea lui se află printre preocupările mai multor științe umanistice, care îi descoperă și îi elucidează trăsăturile relevante pentru știința dată. Studiarea acestui concept este în măsură să clarifice anumite stereotipuri de comportament, în care se reflectă mentalitatea purtătorilor unei sau altei culturi [5, p.111].

Astfel, din perspectiva *filosofiei*, comportamentul este interpretat ca „un sistem de acțiuni interdependente, realizate de un subiect complex, dotat cu o anumită organizare” [6, p.280]. În *psihologie* și *pedagogie*, comportamentul reprezintă o unitate a activității fizice și psihice, condiționată social, el fiind definit ca reacție totală a unui organism, prin care răspunde la o situație trăită, în funcție de stimulările mediului și de tensiunile sale interne și ale cărui mișcări succesive sunt orientate într-o direcție semnificativă [7, p.155]. Comportamentul desemnează astfel modul de a fi și de a acționa prin manifestări observabile, importante fiind sensul și direcția de adaptare a comportamentului. *Etica* tratează comportamentul din perspectiva semnificației lui morale, pentru că orice faptă a omului poate fi supusă unei evaluări morale [8, p.254]. *Culturologia* interpretează comportamentul drept o „reacție a omului la percepția lumii înconjurătoare, care este condiționată de cultură”. Anume cultura determină „realitatea noastră subiectivă”. Cunoscând reprezentările altora, omul este capabil a înțelege comportamentul lor și comportamentul propriu [9, p.205]. În *semiotică*, comportamentul este abordat ca un cod care conține anumite indicații și interdicții și reprezintă un sistem de norme de comportament; acestea există în forma unor legi scrise și nescrise și constituie sfera comportamentală a mentalității unei comunități lingvistice [10, p.292-297]. Iar prin prisma interpretării *lingvistice*, termenul *comportament* este foarte apropiat de accepția generală a utilizatorului comun. În dicționarele explicative el este definit ca „1. Modalitate de a acționa și de a reacționa în anumite împrejurări sau situații; conduită, purtare, comportare. 2. Ansamblul manifestărilor obiective ale animalelor sau ale oamenilor, prin care se exteriorizează viața psihică” [11, p.204].

Prin urmare, în baza abordărilor realizate de diverse științe, ne putem solidariza cu ideea că, de fapt, comportamentul este „latura cea mai evidentă a personalității, fiind cea mai ușor rezolvabilă și, în același timp, cea mai susceptibilă de a fi supusă interpretării” [12, p.14], relevând din definițiile prezentate un șir de trăsături caracteristice fundamentale ale comportamentului uman:

- comportamentul reprezintă un sistem de acțiuni și fapte ale omului manifestate în sfera materială, intelectuală și socială a vieții sale;
- comportamentul uman poate fi controlat și orientat spre satisfacerea unor anumite necesități;
- comportamentul este perceptibil și, prin urmare, poate fi supus unei aprecieri;
- comportamentul reflectă calitățile sociale ale omului, educația lui, nivelul de cultură și standardele lui valorice;
- comportamentul este condiționat de cultura națională și reprezintă un fragment al mentalității lingvistice a purtătorului ei.

Toate aceste trăsături și caracteristici ale comportamentului uman, ale relațiilor omului cu alți subiecți ai antroposferei conduc spre ideea că prin comportament se subînțelege *un sistem de acțiuni sau totalitatea lor, realizate de un individ, care creează o imagine integră despre el și despre modul lui de viață, despre felul acțiunilor și caracterul faptelor săvârșite față de cineva, apreciate din perspectiva normelor etice*. Premisele generale ale manifestării comportamentului presupun existența următoarelor componente:

- subiectul acțiunii, care posedă o anumită organizare în conformitate cu care își construiește acest sistem de acțiuni;

- obiectul spre care este îndreptat comportamentul respectiv;
- un anumit etalon de comportament și mecanismele de apreciere a lui.

Structura acestui sistem de acțiuni depinde de scopul, motivul activității, felul ei, premisele, condițiile sociale, concepția despre lume a personalității, determinante între acestea fiind scopul și motivul. Ele condiționează ce acțiuni devin componente ale comportamentului subiectului în anumite circumstanțe și sunt percepute de cei din jur ca atare. În experiența socială sunt înregistrate cele mai semnificative și mai generale reprezentări despre o activitate sau alta, care se fixează în normele morale, etice, de drept, în alte instituții sociale, inclusiv în modul de viață, în ritualuri, tradiții etc. De aceea reprezentările de acest fel devin normative, etaloane de realizare a unor sau altor acțiuni în condiții concrete. Calitățile personale și emoțional-psihologice ale subiectului comportamentului influențează, la rândul lor, cantitatea și calitatea manifestărilor comportamentale, care sunt apreciate în conformitate cu normele sociale și în baza acestora [13, p.54].

Modelele comportamentale și modalitățile de exteriorizare a lor au servit drept material de cercetare și pentru știința lingvistică, unde se regăsesc un șir de studii consacrate acestei probleme. Evident, ele abordează și definirea conceptului de comportament, analizând și descriind diverse caracteristici ale acestuia.

Astfel, I.Sandomirskaja opinează că „în sens larg, o faptă de tip comportamental reprezintă o unitate a relației interpersonale, o acțiune al cărei sens nu se reduce la conținutul nemijlocit al acestei acțiuni, ci exprimă o anumită predispoziție față de participantul la actul comunicării, față de grupul social și de lumea înconjurătoare”, iar „interpretarea acțiunilor în termenii comportamentului este determinată de condițiile național-culturale ale mediului social și de obiectivele lui general-umane” [14, p.116].

Comportamentul uman are statut social, întrucât calificarea lui reprezintă o opinie colectivă: societatea „apreciază” sau „blamează” o faptă a omului, evaluând-o din perspectiva respectării unor principii de conviețuire. Aprecierea lui se întemeiază pe stereotipul (etalonul) de comportament normativ (păreră a familiei, a rudelor, a vecinilor, a colectivului etc.). „Conștiința omului, menționează I.Sandomirskaja, este impregnată de stereotipuri de comportament; luându-le ca reper, el își imaginează intențiile celor din jur și apreciază faptele deja săvârșite. Acestea sunt stereotipuri psihologice (de grup), național-culturale (tradiții și ritualuri) și universale, dictate de normele generale de comunicare optimă” [14, p.117].

Același caracter social al comportamentului este invocat și de O.Latina, care precizează că „normele de comportament, impuse de societate, sunt pozitive din punct de vedere social, ele generând aprobarea faptelor individului, și, dimpotrivă, încălcarea acestor norme și nerespectarea interdicțiilor provoacă o reacție negativă a celor din jur” [15, p.150].

Studierea datelor oferite de filosofie, psihologie, a reprezentărilor uzuale permite a conștientiza momentele extralingvistice esențiale pentru înțelegerea comportamentului uman. În conformitate cu aceasta, L.Grișaeva interpretează comportamentul drept „o generalizare a sistemelor unor unități-acțiuni, organizate într-un anumit fel”, iar „componenta acestui sistem de acțiuni depinde de scopul și motivul activității, de tipul activității, de intenția ei, de condițiile sociale, de programul de activitate propus, de concepția despre lume a personalității și de alte elemente ce constituie structura comportamentului” [13, p.53].

O.Isacenko este de părere că „evaluarea comportamentului sau a rezultatelor lui presupune implicarea unor „reglatori” ai comportamentului, ca rușinea, onoarea, conștiința, reputația, teama ș.a., care influențează nemijlocit formarea și păstrarea concepțiilor morale și respectarea normelor etice în societate” [16, p.104]. În acest sens, comportamentul corelează cu domeniul normelor etice și, prin urmare, cu scala evaluării etice, ale cărei puncte extreme sunt noțiunile de „bine” și „rău”. Practic, orice om este capabil a distinge intuitiv un comportament bun de unul rău și a aprecia o faptă drept „corectă” sau „incorectă”, „bună” sau „rea”, „nobilă” sau „josnică”. Acest diapazon de aprecieri poate fi extins prin reperele polare „acceptabil” ↔ „inacceptabil”, comportamentul acceptabil însemnând cel care corespunde stereotipului.

E.Magomedova interpretează comportamentul omului drept „o acțiune manifestată explicit, care poate fi observată și apreciată de alți membri ai societății”, el fiind influențat de factori externi și interni, ca: vârsta omului, nivelul lui de instruire, experiența de viață, starea socială, apartenența gender ș.a. [17, p.5].

O interpretare similară atestăm și în alte demersuri științifice, conform căreia „comportamentul reprezintă un sistem de fapte și acțiuni ale omului în diverse domenii ale activității lui (sfera materială, intelectuală și socială); aceste acțiuni sunt condiționate de necesitățile și particularitățile culturale și individuale ale subiectului

și sunt apreciate în permanență de viziunea celor din jur. Omul, capabil de observarea și analiza propriului comportament și al comportamentului semenilor săi, transmite aprecierea sa verbală și descrierea faptelor altor oameni prin intermediul diferitelor mijloace linguale" [18, p.13].

Întrucât orice concept se caracterizează printr-o anumită structură, și în privința conceptului de comportament pot fi aplicate câteva modele structurale, propuse de diferiți autori de referință.

Astfel, conform abordării lui I.Stepanov [19, p.43], structura conceptului ar avea trei niveluri reprezentând: 1) indiciul de bază, actual, perceput de toți purtătorii limbii; 2) indiciul (indiciile) suplimentar, „pasiv”, care nu mai este actual, este „istoric”; 3) forma internă, dedusă din analiza etimologică a cuvântului-cheie. Însă, chiar după observația lui I.Stepanov, conceptele abstracte se pretează destul de anevoios la includerea într-o asemenea structură, la care am adăuga că anumite aspecte ale acestui concept nu se „încadrează” în schema propusă, iar unele poziții ale structurii propuse de I.Stepanov rămân, în cazul dat, neacoperite.

Mai acceptabilă pare a fi teoria lui I.Sternin, care structurează conceptul după modelul de câmp, constituit din nucleu și periferie, dintre tipurile de structuri identificate de acest autor cea mai potrivită pentru analiza conceptului de *comportament* fiind cea a „conceptului cu structură segmentală” [20, p.60]. Conform acestui model, conceptul de *comportament* are un nucleu, format din lexemele-cheie ce-l verbalizează și-l denumesc ca faptă sau acțiune a unui individ uman, și o periferie segmentată, reprezentată prin diverse tipuri de comportament.

Aspectele de conținut și de formă ale comportamentului uman sunt reflectate în unitățile lingvistice, iar dacă reieșim din postulatul conform căruia comportamentul omului se manifestă printr-o anumită acțiune sau printr-un sistem de acțiuni, este evident că verbele de comportament sunt exponenții de bază ai conceptului „comportamentul omului”, ele fiind dotate cu un spectru bogat de funcții denominative și contextuale în vorbirea autorului sau a personajelor textelor artistice. Analiza acestui grup lexico-semantic (GLS) de verbe contribuie la conturarea și caracterizarea conceptului de *comportament*, care reflectă diverse aspecte ale vieții și activității omului, concretizate în stările lui emoționale, relațiile interpersonale, educația și intelectul lui, comunicarea cu mediul social etc. Verbele din acest GLS oferă posibilitatea de a interpreta comportamentul ca pe un fenomen al culturii naționale românești, de a releva particularitățile comportamentului stereotip și etalon, precum și devierile de la aceste norme, reflectate în lexemele verbale.

Pentru a desemna adecvat diverse tipuri de comportament, lexemele verbale implicate în acest proces se caracterizează printr-un complex de trăsături specifice:

- existența unui șir de acțiuni sau stări omogene/neomogene, generalizate după un anumit indiciu;
- elementul de apreciere (explicită/implicită), de cele mai multe ori, etico-morală, care presupune corelarea acestor acțiuni cu norma existentă în societate;
- procesualitatea;
- existența unui subiect al conștiinței/aprecierii și a unui subiect al acțiunii;
- controlul situației din partea subiectului acțiunii.

Unele dintre caracteristicile semantice enumerate sunt specifice și altor categorii de verbe, însă cele de comportament le întrunesc integral [21, p.31].

Comportamentul ca fenomen semantic posedă o structură complexă, el se caracterizează printr-o așa-numită „stratificare dublă”: un șir, un ansamblu de acțiuni/stări ale unui subiect este generalizat și apreciat de alt subiect. I.Apresean preciza, în această ordine de idei: „Sensul lexical al verbelor de comportament se disociază în aserțiune și cadru modal, așa cum e caracteristic pentru verbele apreciative, iar în cadrul modal el (verbul de comportament – *n.n.*) include în sine calificarea unei acțiuni concrete,... acțiunile concrete sunt apreciate ca un anumit tip de abateri de la un comportament normal” [22, p.98].

Așadar, conceptul de comportament, în opinia noastră, poate fi reprezentat printr-un model de câmp, a cărui structură se constituie dintr-un nucleu completat cu lexemele verbale ce desemnează indiciile cognitive fundamentale ale comportamentului, fapta în sine (*a se purta, a se comporta*), concretizate contextual prin diferiți modalizatori, și o periferie, segmentată în mai multe micro-câmpuri, care includ lexeme verbale ce desemnează diverse tipuri de comportament. Aceste micro-câmpuri, la rândul lor, se structurează după modelul conceptelor cu niveluri, în care se pot identifica *nucleul*, reprezentat prin arhilexemul micro-câmpului, *periferia apropiată*, constituită din lexemele verbale, al cărui sem de bază se referă la comportament, și *periferia depărtată*, completată cu lexemele verbale ce au un sem comportamental conotativ în structura lor semantică.

Referințe:

1. АСКОЛЬДОВ, С.А. Концепт и слово. В: *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*: Антология. Москва, Academia, 1997, с.267-279.
2. ПОПОВА, З.Д., СТЕРНИН, И.А. *Очерки по когнитивной лингвистике*. Воронеж, 2001.
3. DUBOIS, J. et alii. *Dictionnaire de linguistique*. Paris: Larousse, 1973.
4. КРАВЦОВ, С.М. Структура концепта «Поведение человека». В: *Вестник Томского университета. Гуманитарные науки. Филология*, выпуск 8 (64), 2008, с.134-140.
5. ШАНСКИЙ, Н.М. Русская фразеология и проблемы «языковой картины мира». В: *Фразеология и миропонимание народа: Материалы Международной научной конференции*. Тула, 2002, ч.1, с.110-121.
6. КОНСТАНТИНОВ, Ф.В. *Философская энциклопедия*, т.4. Москва: Советская энциклопедия, 1967.
7. DORON, R., PAROT, Fr. *Dicționar de psihologie*. București: Humanitas, 1999.
8. Словарь по Этике / Под ред. А.А.Гусейнова и И.С.Кона. 6-е изд., Москва: Политиздат, 1989.
9. САДОХИН, А.П. *Введение в теорию межкультурной коммуникации*. Москва: Высшая школа, 2005.
10. МЕЧКОВСКАЯ, Н.Б. *Семиотика. Язык. Природа. Культура*. Москва: Academia, 2007.
11. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*. Ediția a II-a. București: Univers enciclopedic, 1996.
12. ПОРА-VELEA, O. *Științele comportamentului uman*. București: Trei, 2010.
13. ГРИШАЕВА, Л.В. *Глаголы поведения как семантический класс глаголов антропосферы: когнитивный, семантико-структурный, функциональный аспекты описания (на материале современного немецкого языка)*. Дисс. докт. филол. наук. Воронеж, 1999.
14. САНДОМИРСКАЯ, И.И. Эмотивный компонент в значении глагола (на материале глаголов, обозначающих поведение). В: *Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности*. Москва, 1991, с.114-135.
15. ЛАТИНА, О.В. Идиомы и экспрессивная функция языка. В: *Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности*. Москва, 1991, с.136-156.
16. ИСАЧЕНКО, О.П. *Функционально-семантический класс глаголов поведения (системно-семантический, функциональный и лингвокультурологический аспекты)*. Дисс. канд. филол. наук. Новосибирск, 2000.
17. МАГОМЕДОВА, Э.И. *Фразеосемантическое поле «поведение человека» в даргинском и русском языках*. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Москва, 2013.
18. АЙДАРОВА, А.М. Языковые средства номинации поведения человека в современных исследованиях (на материале русского, английского и татарского языков). В: *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2015, № 6 (48), часть 2, с.13-15.
19. СТЕПАНОВ, Ю.С. *Константы: Словарь русской культуры*, Москва, 2001.
20. СТЕРНИН, И.А. Методика исследования структуры концепта. В: *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001, с.58-65.
21. МАТХАНОВА И.П. Специфика временной локализованности/не локализованности в русских высказываниях с семантикой поведения. В: *Вестник Томского государственного университета*, 2012, Филология, №3 (19), с.30-39.
22. АПРЕСЯН, Ю.Д. Фундаментальная классификация предикатов. В: *Языковая картина мира и системная лексикография*. Москва, 2006, с.75-110.

Prezentat la 23.06.2016